

Ванина Сумрова

Българска академия на науките
София

За интермоделите в словообразуването на неологичните феминални имена в българския език

0. В славянското езикознание от последните 25 години нееднократно е разглеждан въпросът за интернационализмите (на всяко от езиковите равнища), резултат от влиянието на чужди езици, най-вече – на английския. Не е обръщано обаче специално внимание върху тези интернационални елементи по отношение на лексико-семантичната група на феминалните имена. Именно интернационалните словообразователни модели при новите съществителни имена за лица жени в българския език са обект на настоящата статия. Тези модели при неофеминативите в българския език, както и при останалата неологична лексика, се срещат при номинати с първа част име (което може да бъде и усечено) или абривиатура.

1. Интернационални модели при словообразователния начин композиция

Както при останалите неологични съществителни имена, така и при феминативите, този словообразователен начин е представен със своя разновидност.

Интернационализми представляват образуванията с препозитивен компонент, който от своя страна изследователите разделят на типа: единия, който по своята същност е по-близък до префиксите и поради това – наричан (от някои

автори) префиксоид, и другия, представляващ част от корен на пълнозначна дума (най-често прилагателно) и затова наричан (пак от част от изследователите) – радикасоид.

Трябва да се подчертае, че няма единни термини за тези препозитивни компоненти, а отгук – и за словообразователните начини, както и за самите номинати. Обхватът на езиковия „инвентар“ също не е уточнен – у авторите има различия относно принадлежността на конкретните елементи към една или друга група, респ. дали са префикси, префиксоиди или радикасоиди. Освен това с течение на времето, в резултат на лексикализация, някои от тях се превръщат в самостоятелни елементи¹.

„Афиксоидното словообразуване не може да бъде причислено нито към чистата деривация (префиксация или суфиксация), нито към чистата композиция“, посочва Цв. Аврамова (Аврамова 2003а: 38), като препраща към съответна библиография, и отбелязва също, че „някои изследователи дори правят опити за дефиниране на нови словообразователни начини: [...], *префиксоидация* или *префиксоидна деривация* [...] и *композиция от префиксоиден тип*“ (пак там, к. а.), като авторката коментира защо тези названия са дискуссионни. Разглежданият словообразователен начин е определян също и като *префиксация*, *полупрефиксация*, *специфичен вид композиция*, *абривиация*, *аглутинация*, „*универбизация на равнище композиция*“ (Пернишка 1999: 22), също и като особен „*начин на словообразуване, който стои между деривацията и композицията*“ (Мартинцова, Вачкова 1992: 15). Съответно образуванията са приемани за „*префиксални деривати* [...], *сложно-съкратени думи* [...], *сложни думи* [...], *специфичен вид композитуми* [...], *квазикомпозитуми* [...]“ (к.а.) (Георгиева 2013: 57), *полусъкратени думи*, *полусложни номинации* и др.

През годините и в отделните национални езиковедски школи препозитивните морфемни също са назовавани по различен начин: *префикс*, *префиксоид*, *полупрефикс*, *преморфема*, *псевдопрефикс*, *квазипрефикс*, *лексико-морфема*, *полуафикс*, *морфолексема*, *префиксален морф*, *коренен префиксоид*, *префиксален радикасоид*, *префиксоиден радикасоид*, *радикасоид* (*радикасоидна морфема*), *радикасален префиксоид*, *първа съставна част на сложна дума*, *свързана основа*, *свързана първа част на композитум*, *свързан корен на композитум*, *основа в съкратен вид*, *препозитивен блок* и др.²

¹ Повече за това – вж. Аврамова 2003а и Колковска 2012.

² По въпроса – в българската и в славянската литература, включително и от правописна гледна точка – е писано много. Вж. напр. библиографията у Аврамова 2003а, Балтова 2012 и в *Лексикология* 2013.

Прегледът на използваните понятия беше направен, за да покаже изключителното терминологично разнообразие. Нещо повече – отбелязвано е, че „в много случаи границата между двата типа препозитивни афиксоиди е твърде условна и трудно доловима“; „не случайно отделни автори, а понякога и едни и същ автор се колебаят при отнасянето на дадени компоненти към единия или другия тип“; „колебанията и затрудненията също така до голяма степен произтичат от липсата на точна и изчерпателна дефиниция на самите префиксални морфеми“ (Аврамова 2013а: 37–38)³. И у други автори, занимаващи се с въпросите на префиксацията, откриваме подобни констатации: „не е ясно очертана границата между префиксална морфема и първа съставна част на сложна дума“ (Георгиева 2013: 68); „границите между новите заимствани словообразователни форманти от „оиден“ тип (между афиксоидите и радикасоидите) не са изразени ясно“ (пр. м.) (Петрухина 2010: 427).

Липсата (не от години, а от десетилетия дори) на единен и еднозначен термин (или термини) в която и да е езикова школа, от друга, потвърждават по неоспорим начин сложността (от теоретична гледна точка) на разглеждания компонент (или компоненти). Смятам, че препозитивните компоненти, определяни (от повечето изследователи) като префиксоиди и радикасоиди, са твърде сходни един с друг⁴ поради тяхната специфика на средство, съвместяващо особеностите на префикс (в структурен аспект)⁵ и на корен (в съдържателен аспект)⁶. Затова в настоящата работа ги назовавам с общия и за

³ Изследователката все пак посочва няколко характеристики, които, според нея, са значещи за разграничението на префиксоидите от радикасоидите: *опозициите предметно – непредметно и конкретно – абстрактно*, като първите членове характеризират радикасоидите, а вторите – префиксоидите (Аврамова 2013а: 42).

⁴ В научни статии например компоненти като *видео, мулти, авто, ретро, топ* не са отделени един от друг (например у Радева 2004, Бонджолова 2007 (цит. по Зидарова 2014), Зидарова 2014), което означава, че не се прави разлика (т.е. не е съществено да се прави такава разлика) между префиксоиди и радикасоиди. И. Ликоманова нарича *евро-префиксоид*, а *анти-, екс-, вице-, транс-, супер-* – аналогични на него словообразователни префикси (Ликоманова 2010: 131).

⁵ Позицията им може да не е само първа съставна част на сложни думи, отбелязва Л. Йорданова още преди почти 40 години (Йорданова 1977). Такива са примери от типа на *авто-мотоклуб* и *авто-мото-велочасти*, където има два или повече такива компонента и съответно вторият или третият от тях дефакто не е в самото начало на думата, но той все пак е в позиция пред главната ѝ основа.

⁶ Смятам, че семантиката на префиксоидите е много по-близка до тази на корена, отколкото до тази на представките, което се подкрепя и от речниковите дефиниции напр. на следните префиксоиди: *микро-* 1. Твърде малък (...) (РБЕ, т. 9), *вице-* ‘помощник или заместник, обикн. на висше длъжностно лице’ (РБЕ, т. 2), *нео-* ‘нов’ (РБЕ, т. 10), *екс-* ‘бивш, предишен’ (РБЕ, т. 4), както и на многозначните морфеми като *тон-* (4 значения) и *мега-* (3 значения) според

двата вида препозитивни компоненти термин *префиксоид*, който смятам за относително точен⁷. Приемам следната дефиниция за него: ‘коренова морфема (встъпваща) във функция на представка (префикс)’ (пр. м.) (Розенталь, Теленкова 1976).

Поради семантиката на разглежданите компоненти, твърде близка или дори съвпадаща с тази на пълнозначните думи, респ. на корена, заемам позицията на изследователите, които смятат, че лексемите, образувани чрез посочените препозитивни компоненти, са специфичен, по-особен вид композитуми (а не префиксални деривати), а самият словообразователен процес – разновидност на композицията (не префиксация).

Съвременният процес на образуване на нови думи с разглежданите компоненти в българския език се характеризира с две особености: „1. засилена поява на нови афиксоиди, възникнали както под чуждо влияние, така и на домашна почва 2. активизиране на редица съществували и преди разглеждания период афиксоиди” (Колковска 2003: 62)⁸. Динамиката при този процес започва от 80-те години на миналия век, сочат изследвания на Ст. Брезински, А. Данчев и Вл. Мурдаров (Вачкова, Вачков 1998).

В изследванията за съвременните езикови процеси в българския език се отбелязва увеличеното словопроизводство на имена с префиксоиди и радикасоиди, като в тях примерите за лица са изключително мъжкородови; женскородови почти не се посочват. В днешния ни език обаче префиксоиди⁹ се прибавят към редица съществителни имена за лица жени (по-нататък в текста – СИЛЖ) и така групата на СИЛЖ, образувани по този начин, е твърде голяма – аналогично на цялата група съществителни имена, включващи в състава си префиксоид. Водещи в количествено отношение сред префиксоидите в разглежданата група са *топ-* и *екс-*:

– *топманекенка, топмоделка, топновинарка, топжурналистка, топатлетка, топадвокатка, топбанкерка, топизпълнителка, топкитаристка, топкоафьорка, топмагистратка, топмузикантка, топпеввица, топплувкия, топполицайка, топпрокурорка, топпрежисьорка, топпреферка, топсекретарка, топскачачка, топскиорка, топспортистка,*

РНДБЕ. Посочената семантика ми дава основание да разглеждам препозитивните компоненти в една, а не в две различни групи.

⁷ „На превръщането на компоненти като: *auto-, elektro-, energo-, foto-, gramo-, hidro-, kino-, mikro-, makro-, moto-, stereo-* в „полупрефикси“ още през 60-те и 70-те г. на XX в. обръща внимание А. Йедличка“ (Аврамова 2003а: 48).

⁸ Х. Гладкова (2006) посочва, че още в издадения през 1947 г. *Речник на чудите думи на Стефан Младенов* са включени съставки като *авто-, екс-, екстра-, електро-, супер-, теле-* и др.

⁹ Тук, както и по-нататък в текста, терминът *префиксоид*, както беше уточнено по-горе, е употребен като общ за двата вида препозитивни компоненти.

*топсъдийка, топтреньорка, топучителка, топфотографка, топфутболистка, топхудожничка, топшофьорка, топдиректорка, топшефка, топкрасавица, топмошеничка и др.*¹⁰;

- *експремиерка, експрезидентка, ексдепутатка, екскметица, ексиефка, ексчиновничка, ексманекенка, ексучителка, ексбалерина, ексфронтуман, ексводеца, екскомунистка, екссоциалистка, екссъпруга, екскметша, експремиериша, ексспайска, ексадреналинка*¹¹.

С останалите префиксоиди – немалко на брой – са образувани сравнително малко лексеми – от единични до десетина от вид: *супер-*, *еко-*, *евро*¹- и *евро*²-, *нарко-*, *анти-*, *прес-*, *ретро-*, *арт-*, *тур-*, *афро-*, *био*¹- и *био*²-, *зоо-*, *крими-*, *соц*¹- и *соц*²-, *тийн-*, *псевдо-* и др.:

- *суперактриса, супербизнесменка, супергероиня, суперевропейка, суперже-на, суперзлодейка, суперманекенка, суперманиачка, супермоделка, екоактивистка, екодизайнерка, екозащитничка, екоинспекторка, екоминистърка, екополицайка, евродепутатка, еврокомисарка, евроминистърка, европарламентаристка, европолитичка, евросъдийка, еврочиновничка, евробюрократка, евроспециалистка, евроспеца, евроентусиастка, еврооптимистка, евроскептичка и еврошампионка, евроспортистка, наркобаронка, наркобоска, наркодилърка, наркокуриерка, наркопласьорка, наркотърговка, антиглобалистка, антимафиотка, антинатовка, антитерористка, пресдиректорка, прессекретарка, пресслужителка, пресчиновничка, пресшефка, ретроактриса, ретрожена, ретроизпълнителка, ретроманиачка, арtdиректорка, артмениджърка, арттерапевтка, турагентка, турмениджърка, туроператорка, биолечителка и биофермерка, зоозащитничка, зоополицайка, кримиавторка, кримирепортерка, афроамериканка, афробразилка, афрокубинка, соцдепутатка, соцлидерка и социнистърка, тийнидолка, тийнпевица, профибоксьорка, теледама и др.*¹².

¹⁰ Примерите в статията са ексцерпирани от речниците на новите думи в българския език, от Българския национален корпус, от интернет и от езиковедски публикации.

¹¹ Примери като последните, образувани от женскородови имена, които нямат мъжкородов корелат, за мене са докателство, че разглежданите номинати, съдържащи префиксоид, се създават чрез прибавяне на префиксалния компонент директно към СИЛЖ (напр. топ + музикантка = топмузикантка), а не са получени в резултат на суфиксация от съответното мъжкородово име (напр. топмузикант + к(а) = топмузикантка), поради което, за разлика от някои изследователи, не ги приемам за суфиксални образувания.

¹² Лексемите *хайдама*, *хайжена* и *яхтдама* също може да се приеме, че са образувани по модела със съкратена първа основа (*хай-* от хайлайф и *яхт-* от яхта или яхтен). Значението на компонента *хай-* като „принадлежност към висшите социални слоеве”, с който се образуват сложни думи, е отбелязано от М. Коларова (2006: 316).

Срещат се лексеми, образувани с два префиксоида: *биоенерготерапевтика*, *биоенерголежителка*.

Композицията (именно в разгледаната разновидност) се разширява и активизира като словообразователен начин във всички славянски езици (Балтова 2012: 222). Посочените тук феминални примери подкрепят казаното.

2. Интернационални модели при словообразуването по синтактичен модел

За синтактична словообразователна тенденция в българския език след 1989 г. говори Е. Пернишка (1999). Две са проявленията на тази тенденция по отношение на неологизмите, включително и феминалните.

2.1. Двуконпонентни субстантивни номинати

В българския език след промяната от 1989 г. масово се появиха (както заемани, така и нововъзникнали на българска почва) небългарски по начина си на създаване образувания от два пълнозначни десубстантивни елемента без формална връзка между тях. Като първа част в такива феминални образувания се срещат следните компоненти:

- а) *бизнес(-)*, *офис(-)*, *рок(-)*, *поп(-)*, *фолк(-)*, *попфолк(-)*, *латино(-)*, *рап(-)*, *чалга(-)*, *джаз(-)*, *техно(-)*, *блус(-)*, *диско(-)*, *етно(-)*, *кълтри(-)*, *денс(-)*, *метал(-)*, *хевиметал(-)*, *порно(-)*, *секс(-)*, *гей(-)*, *бинго(-)*, *бънджи(-)*, *екшън(-)*, *танго(-)*, *рейки(-)*, *гуру(-)*, *интернет(-)*, *нет(-)*, *чат(-)*, *карате(-)*, *караоке(-)*, *тото(-)* и др., които в по-голямата си част принадлежат към неологичната лексика, а пък в позиция на втора съставна част при разглежданата група имена най-често са съществителните *изпълнителка*, *певица*, *дама*, *маниачка*, *фенка*, *гърла*¹³ и др.¹⁴:
- б) *бизнес секретарка*, *бизнес дама*, *бизнес лейди*, *бизнес жена*, *офис администраторка*, *офис асистентка*, *офис координаторка*, *офис мениджърка*, *офис секретарка*, *офис сътрудничка*, *рок прима*, *рок дама*, *рок баба*, *поп*

¹³ Примерите с втора съставна част *дама*, *гърла*, *лейди* и под., т.е. такива, които нямат формално мъжкородово съответствие, са красноречиво доказателство за това, че *номинати* като разглежданите не са производни/суфиксални от съответно мъжкородово образувание, а са създадени, подобно на всички останали, чрез прибавяне на дадения препозитивен компонент към СИЛЖ.

¹⁴ За синхрон с представянето на въпроса тук е предпочетен разделният начин на писане, но нормата позволява те да бъдат написани и слято. За правописа на тези образувания вж. по-долу.

певица, поп прима, поп дива, шоу гърла, шоу дама, екигън героиня, гуру дама, карате шампионка, фитнес състезателка, интернет потребителка, танго изпълнителка, блус дама, кънтри фенка, латино идолка, латино изпълнителка, латино маниачка, латино музикантка, латино певица, латино фенка, шопинг маниачка, рејв маниачка, хаус маниачка, техно маниачка, транс маниачка, фитнес маниачка, фолк певица, попфолк певица, попфолк дама, секс партньорка, бодиарт творкиня и др.¹⁵

Названията *поп динозавърка, фолк динозавърка, фолк фурия, бизнес фея, шопинг фея, секс лъвица* се открояват със своя особеност сред групата, тъй като определяемото съществително име (по-нататък в текста – СИ) назовава лице жена по преносен път.

Прави впечатление, че първа част на образувания като разглежданите могат да бъдат и съществителни собствени имена: *Потър фенка / Хари Потър фенка, Потър маниачка, Бонд гърла / Джеймс Бонд гърла, Уимбълдън стрийкърка*. Нещо повече – появяват се дори многосъставни компоненти¹⁶ (представляващи или не заемки) – *соул/ритъм енд блус изпълнителка, хайлайф жълтини хроникьорка*¹⁷.

Като и при интернационализмите при композицията, разгледани по-горе, така и тук, сред изследователите не съществува единно схващане за същността на тези номинати и за начина, по който са образувани. Определяни са като *композитуми, съставни наименования*¹⁸, *двукомпонентни названия, лексикални единици, непосредствено съчетани от цели думи* (Георгиева 1999–2000, Стоичкова 2003), *изафети, синтактични единици*¹⁹.

Когато се дефинират като продукт на словообразуването, тогава едното СИ се превръща в подчинена десубстантивна основа, към която без съединителна гласна се добавя другата десубстантивна основа, а ако се приемат за синтактични образувания, тогава първото от двете СИ (транспонирано или не като неизменяемо прилагателно) е несъгласувано определение в апозиция. В статията на Цв. Аврамова и П. Осенова (Аврамова, Осенова 2003) подроб-

¹⁵ *Спайс гърла* е също такова образувание, само че с участие на чуждоезиков елемент в препозиция.

¹⁶ Подобни по-сложни констукции като *терминатор-блъсканица фаза, табула разата тийнейджъри* са отбелязвани (Ковачева 2006: 89).

¹⁷ Последният пример е от интернет: *ТИ КАКВА ШЕ ГО ИГРАЕШ В БЛОГ БГ... "ХАЙ-ЛАЙФ ЖЪЛТИНИ ХРОНИКЪОРКА"?!?!*

¹⁸ Х. Валтер (2010, 2011) се присъединява към тази трактовка. В. Зидарова (2006) ги нарича съставни (описателни) думи. Така се определят те и от някои руски автори, като първият елемент е наричан аналитично прилагателно.

¹⁹ Повече по въпроса за тяхното определяне – вж. Аврамова 2003а, 2003б, *Лексикология 2013*: 88–89.

но се разглеждат критериите за или против едното или другото схващане, като в крайна сметка авторките, както и като че ли повечето изследователи, приемат позицията, че подобни образувания са композитуми както поради семантични причини (смята се, че назовават едно понятие), така и заради формоизменението им (формоизменение на втората, но не и на първата част на номинатите, така, както е при сложните думи)²⁰.

Всички изследователи са единодушни, че става въпрос за чужд, при това – неславянски словообразователен модел. Още през 70-те години на 20 век са фиксирани такива образувания²¹, а през 80-те години е отбелязана засилена употреба – „напоследък все по-често се срещахме с новообразувания за български от типа на *джаз-певица*, *вокал-изпълнител*, *рок-певец*, [...], *тенис-корт*, [...], *хит-плоча* или [...] *бор-машина*, [...], *дизел-мотор*, *метал-конструкция*” (к.а.) (Мурдаров 1980б: 452). След 1989 г. се наблюдава направо инвазия на този модел (забелязана от изследователите още в нейното начало), вследствие на което тези названия неимоверно разшириха разпространението си в българския език. Влиянието на английския език се изтъква като основна причина днес за нарастването на разглежданата група. В по-близкото минало пък и немският език е влияел в това отношение (Георгиева 1967, Мурдаров 1980б, Пернишка 1999), а по-назад във времето се открива и влияние от турски, отбелязват някои изследователи.

Според други автори пък „това словообразуване (...) се налага като нов, а не възроден или разширен модел“ (Пернишка 1999: 23). За авторката най-убедителното доказателство е формацията *гуми сервиз*, „оформена с цялата си странност по налагащия се модел“ (пак там). Днес към нея може да се добави и *гуми център*²². Присъединявам се към мнението на изследователката поради следните причини: 1. Групата на еднаквите по форма (респ. по модел на образувание) отдавна съществуващи в езика ни сложи думи от типа *тахан халва*, *тон-режисьор*, *киносалон* и под. е твърде ограничена и през годините не е довела до рязкото си увеличаване, каквото се наблюдава днес. 2. Немалка част от новите образувания представляват заемки, калки или полукалки и по техния модел, с използването на техните първи или втори съставни части днес вече на домашна почва се създават тези неимоверно много на брой (стотици) нови названия²³.

²⁰ В студиите на Ел. Георгиева (1967) и на Ю. Балтова (1985) най-подробно в българската научна литература са разгледани въпросите, свързани със сложните думи и с тяхната класификация.

²¹ Л. Йорданова (1993: 124) посочва *рок-състав* и *сонг-опера*.

²² За мене и образуванията от типа *център гуми*, *център гуми* и *джанти* са аналогични на разглежданите, като разликата е, че няма апозиция.

²³ За сравнение – за около 10 години след 1989 г. новите названия с първа част *кино*- са над 120 (Аврамова 2003а: 167).

За част от изследователите (Аврамова 2003а, *Лексикология* 2013 и др.) проникването на този чужд словообразователен модел в езика ни е улеснено от вътрешноезиковите условия и възможности, като се имат предвид два факта – „наличието на изафети в българския език до голяма степен подготвя по-късното създаване и употреба на детерминативни композитуми от типа *джаз-певица*, *тест-обект*, *баланс-машина*, *газ-генератор*, от една страна, и *скицентър*, *бординженер*, *балетмайстор*, от друга“ (к.а.) (Аврамова 2003а: 166) и „минималната флективност на българското име не поставя формални препятствия пред проникването на чужди думи“ (Вачкова, Вачков 1998) (същото у Вачкова 1999а).

Нееднозначно в литературата се означават и някои от компонентите, които са в препозиция. Става въпрос за съставки като *кино(-)*, *видео(-)*, *бизнес(-)*, *диско(-)*, *поп(-)*, *рок(-)* и под. В едни изследвания те се определят като радикасоиди (и съответно лексемите, образувани с тях, попадат към разновидността на композицията, посочена по-горе), в други изследвания обаче те са отнесени към групата на имената с две пълнозначни, несъкратени десубстантивни основи. Трябва да се отбележи, че в миналото, респ. в началото на появата си, тези, или такива, елементи, наистина се отнасят към префиксоидите (в предложеното по-горе разширено значение на този термин, обединяващ усечените препозитивни компоненти). Така напр. при появяването си в българския език преди повече от 35 години СИ *дискомода*, *диско клуб*, *дискоритъм*, *дискоджокер*, *дискобар*, *дисководещ*, *дискогрупа*, *дисконастроение* са определяни като сложни думи, образувани от СИ *диск*, съединителна гласна *о* и друго СИ (Мурдаров 1980а: 74) и друга интерпретация тогава не би била възможна поради малко по-късното лексикализиране на компонента *диско*. С течение на времето обаче тези елементи се отделят от лексемата, от която произлизат, и се превръщат в самостоятелна лексикална единица²⁴ – съществително име, което участва в словообразуването като самостоен елемент, а не като усечен, съкратен²⁵. Важно е да се подчертае, че заради семантиката си някои от разглежданите компоненти имат двойка принадлежност: в едно от значенията си те са префиксоиди/радикасоиди, а в друго – самостоятелни съ-

²⁴ „Някои от афиксоидите се превръщат за относително кратък период в самостоятелни лексеми. Проявите на лексикализация също са резултат от вътрешноезиков развой и се разглеждат като важна проява на интеграция към съответния език“ (Колковска 2003: 76). Лексикализацията на префиксоидите е отбелязана и от Л. Стоянова (1994). Лексикализацията на префиксоиди и на радикасоиди отразява и Цв. Аврамова (2003а: 21).

²⁵ За някои автори това са „думи-съкращения“ – „т. е. съкращения не на словосъчетания, а на отделни думи, прости или сложни: *радио* вм. *радиоапарат*, *кино* вм. *кинотеатър*, *спец* вм. *специалист*, *метро* вм. *метрополитен* (...)“ (Йорданова 1980: 66).

ществителни/неизменяеми прилагателни/самостояни основи (според заеманата от автора позиция)²⁶.

Възможно е също компонентите да са омоними и тогава по същия начин единият от тях може да се отнася към радикасоидите, докато другият – към самостояните основи и проч.²⁷.

Всъщност в литературата отдавна е забелязан проблемът с категоризирането на сходни названия – апозитивните двусловни названия (биноми) – като продукт на словообразуването или на синтаксиса²⁸. Това остава валидно и до днес по отношение на разглежданите тук нови названия: различните изследователи не дават еднакъв отговор на въпроса дали са морфологични, или са синтактични единици. Посочвано е, че „понякога е много трудно да се установи точната граница между синтактична конструкция и сложна дума“ (Коларова 2006: 314–315). Трудността за определянето им води до това дори в един и същи справочник, какъвто е речникът, да се среща двойко определяне на тези образувания²⁹, да се назовават по различен начин, без да се посочват ясни разграничителни критерии³⁰ или едно обобщено наименование да включва разнородните формации от посочения тип³¹. Тази неустановеност на характеристиката им рефлектира и в начина им на писане. В практиката от последните 25 години те се пишат и по трите възможни начина – слято,

²⁶ Напр. при *non-* първото значение отнася компонента към радикасоидите, а второто – към самостояните основи (според РБЕ, т. 13): 1. Първа съставна част на сложни думи със значение: популярен, масов, напр.: попкултура, попрелигия, попресса и др. 2. Първа съставна част на сложни думи със значение: който се отнася до поп³ (поп³ ‘попмузика’ – б. м.), напр.: попалбум, погруппа, попизпълнител, попкомпозитор, попесен, попфестивал и др.

²⁷ Напр. *техно*¹- ‘който се отнася до (компютърна и др.) техника’ – *техномаркет*, *технореволюция* и др. е радикасоид, а *техно*²- ‘който се отнася до музикалния стил техно’ – *техногрупа* (*техногрупа*), *техно изпълнение* (*техноизпълнение*) и др. е самостояен елемент.

²⁸ За образувания от типа *паун-перо*, *извор-вода*, *самур-калпак*, *недя-човек*, *лакт-брада*, *брилянт-роса* и др. старите български граматични са изказвали две мнения: напр. Б. Цонев приема, че са сложни думи, а Н. Костов – че са синтактични съчетания. К. Попов, още преди повече от 50 години, разглеждайки названия като *бисер-сълзи*, *кандидат-студент*, *референт-ръководител* посочва, че те „се приближават до сложните съществителни или са сложни съществителни“, както и че „границата между сложни съществителни и съчетания с приложения от този род се губи“ (Попов 1963: 158). Повече за позицията на по-старите граматични – вж. Георгиева 1967, Балтова 1971.

²⁹ Така напр. в РБЕ една и съща съставна част, напр. *офис*, е дадена и като елемент на сложна дума, и като неизменяемо прилагателно, т.е. като елемент на словосъчетание.

³⁰ Напр. хибридни сложни думи, заети сложни думи, синтактични конструкции (Коларова 2006).

³¹ Под „образуване“ се разбира „сложна дума, съставно наименование и свободно синтактично съчетание“ (Ковачева 2006: 84).

полуслято и разделно, като кодификацията изключва полуслятото писане, но запазва двоякостта на правописа им.³² Разделното писане изглежда неприемливо, ако се приема, че номинатите са композитуми, а слятото изглежда по същия начин, ако те се схващат като синтактични единици³³.

Тъй като семантиката на разглежданите образувания не е по-различна от семантиката на подчиненото словосъчетание с несъгласувано определение (или със съгласувано определение, ако има такова), изградено от същите съставки (*офис секретарка – секретарка в офис, фитнес състезателка – състезателка по фитнес, джаз певица – певица на джаз – (срещащо се) джазова певица* и т.н.), както и продуктивността на модела, т.е. изобилието от номинати с еднаква първа или втора част, така, както е при свободните словосъчетания, се присъединявам към авторите, които приемат апозитивните образувания за продукт на синтаксиса³⁴, макар и в един модифициран, небългарски, тип – с редуциране на „формалните показатели за синтактичните отношения между думите” (Радева 2004: 30) и с обърнат словоред на съставките на словосъчетанието (апозиция)³⁵. Струва ми се, че само така биха могли да бъдат обяснени примерите от типа *Потър фенка, Бонд гърла* и под., които са абсолютно аналогични на тези с нарицателно име като първа съставна част и които няма как да бъдат наречени сложни думи или съставни названия.

³² Слятото писане се запазва като единствен начин на писане по традиция само за няколко имена, посочени в т. 53.4. (с. 52) на ОПРБЕ (2012). По-старите СИ, които преди се пишеха полуслято (от типа *дроб сарма, шкембе чорба*), сега се пишат само разделно (ОПРБЕ, т. 55.2, с. 63).

³³ През 60-те години на 20 век колебания в правописа – ту слято, ту разделно писане – при подобни формации, по-конкретно с елементите *радио, кино, ски* и под. и СИ, говорят за това, че тези образувания „не се схващат като съвсем тясно лексикално цяло” (Георгиева 1967: 185) и свидетелстват, още с появата си, за трудността при определянето им.

³⁴ Като „свободни съчетания от прилагателни и съществителни“ са определени от В. Вачков и К. Вачкова (1999–2000: 98); за М. Ковачева препозитивният компонент е определение („неизменяемост на определението, което има форма на съществително име в структурата определение-определяемо“ (Ковачева 2007: 427); „препозиционното определение като немаркиран член в парадигмата на определенията в българския език“ (Ковачева 2006: 89)); Б. Нишева определя **бизнес, хит и шоу** като „неизменяеми апозитивни членове“ на „терминологични словосъчетания“ (Нишева 2011: 161); за Ст. Буров (чието мнение беше изразено на лекцията *Какво става в граматиката на съвременния български език?*, изнесена на 30. Об. 2014 г. в ИБЕ „Проф. Л. Андрейчин“) са синтактични конструкции.

³⁵ Дори да не са определяни като синтактични конструкции, изследователите отбелязват, че по структура и семантика те се доближават до словосъчетание (Зидарова 2006), че „заместват предложни именни конструкции и се свързват с тенденцията към изпускане на предлозите (*ръководител катедра, катедра български език*)” (Радева 2004: 29).

Споделям мнението на автори като Е. Пернишка, които смятат, че разглежданите названия са проява на асистемното в езика. Тъй като такъв тип образувания (не само като днешните) са твърде далеч от говорите, те „често получават оценка „грозни”, „неестествени” и „противоречащи на специфика-та на българския език” (Мурдаров 1983: 97). Затова с основание са подлагани на критика от позициите на културата на речта. „Тревожното е [...], че те могат да се наложат в езика ни, като с това значително ще нарушат неговата специфика”, пише Вл. Мурдаров, естествено без да подозира днешната инвазия на този модел (Мурдаров 1980б: 451). За съжаление опасенията на езиковеда не се оказват химера... Редица изследователи определят като чуждопоклонство, като загуба на езикова мяра прекомерната употреба на чужди лексеми, конструкции или словообразователни модели и не ги приемат³⁶. Струва ми се, че подобни образувания в българския език винаги ще смущават човек със здрав езиков усет заради небългарското си звучене/облик. Затова и препоръката на лингвистите (отпреди „нашествието“ на тези номинати) е те да се избягват и да се заменят (където е възможно) със словосъчетание със съгласувано или с несъгласувано определение. Утешителното в случая е, че такова назоваване не се наблюдава (засега!...) поне при стари, несъдържащи неологизми, колокации, т.е. че не казваме *сватба пътешествие*, *зъби паста*, *чай бисквити* и т.н. по аналогия на днешните названия, създадени по английски модел.

Изводите в различните изследвания за съвременните имена, получени чрез композиция, както и за апозитивните образувания от два десубстантивни елемента, се отнасят и за СИЛЖ. Те могат да бъдат обобщени така:

1. Във всички славянски езици, както и в българския, се наблюдава активизиране на композицията като словообразователен начин и това се отнася именно за разгледаните номинати.
2. Такива СИ се активизират в българския език още от началото на 80-те г. на 20 в., но след 1989 г. процесът на образуването им неимоверно увеличава размера си, честотността си, поради което е определен като една от тенденциите в съвременното словообразуване.
3. Резултат от влиянието на английския език в световен мащаб, от налагането на чужд словообразователен модел, явлението се характеризира като част от тенденцията към интернационализация.
4. Те разширяват сферата си на употреба, като част от тях проникват в разговорния език от различни терминологични системи или професионални езици.

³⁶ Това е отразено и в РНДБЕ: Подобни употреби са несвойствени за нашия език и се налагат под влияние на чужди (в частност – английски) модели, поради което са нежелателни (с. 10).

5. Тези образувания са потвърждение и на тенденцията към аналитизъм.
6. Налагат се в речта заради своята краткост (проява на тенденцията към езикова икономия), новост и модност.

От представения тук материал се вижда, че неофеминалните образувания са с различна степен на утвърденост в речевата практика, като част от тях са оказионални.

2.2. Абревиация

Този словообразователен начин (също както композицията) е представен в езика ни днес със своята разновидност. Пак под същото чуждо влияние (от английския език) през последните 25 години се наблюдава постепенно разширяване на процеса на назоваване на лица жени чрез словосъчетания, в които буквената абревиатура (или дори част от нея – както е при *US*, съкратено от *USA*) изпълнява ролята на несъгласувано предпоставено определение – *тв водеща, тв продуцентка, тв режисьорка, тв сценаристка, тв боска, БНР журналистка, БНТ водеща, БНТ журналистка, БНТ новинарка, БНТ продуцентка, БНТ режисьорка, БТВ журналистка, БСП говорителка, БСП репортерка, СДС лидерка, НДСВ дама, БГ актриса, БГ емигрантка, БГ лекарка, БГ майка, БГ мама, БГ министърка, БГ музикантка, БГ продавачка, БГ спортистка, БГ ученичка, БГ учителка, БГ шофьорка, бг професорка, бг психоложка, бг съседка, Вг бизнесменка, bTV водеща, bTV журналистка, bTV зрителка, VIP дама, VIP гостенка, US археоложка, US психоложка, US дипломатка, US жена*.

Вижда се, че според графиката си абревиатурите са два вида – на кирилица и на латиница. Присъстват дори и транслитерирани варианти (*БГ* или *бг* от *Вг* и *БТВ* от *bTV*). Тематично тук най-големите групи сред СИЛЖ заемат тези за професия, а сред абревиатурите – тези, с които се назовават телевизионни канали или названия на партии.

Като новост от последните 25 години в българския език представлява появата на абревиатурите *BG / БГ* и *US* съответно от прилагателните *български* и *американски*.

Въпреки асистемността и на този словообразователен модел (Пернишка 1999: 23; също Мурдаров 2008), краткостта на номинацията тук³⁷ и нейната модност, че даже и маниерност, са причините, поради които той се среща, при това – доста често, и при останалите СИ. Многобройните примери показват,

³⁷ Абревиацията е един от активните механизми за постигане на езикова икономия, което обуславя увеличената ѝ продуктивност в славянските езици днес както в писмената, така и в устната реч (Ликоманова 2005: 307–308).

че моделът се видоизменя – той започва масово да засяга не само СИ за нелица, но и СИ за лица. Както и при посоченото по-горе явление (при композицията), и тук причините за налагането на този чужд словообразователен модел са както екстралингвистични, така и интралингвистични – „засилващите се аналитични тенденции в модерния български език“ (Аврамова 1998: 178).

* * *

В заключение – интермоделите (нови или несъвсем нови) в неологичното, включително и феминално, словообразуване се срещат не само в устна, но и в писмена реч и са наложени трайно в българския език. Независимо дали ни харесват, или не.

Използвани съкращения в текста

СИ – съществително име/ съществителни имена

СИЛЖ – съществително име за лице жена/съществителни имена за лица жени

Използвани съкращения на речници в текста

ОПРБЕ – *Официален правописен речник на българския език*, София: Просвета, 2012.

РБЕ – *Речник на българския език*, ред. К. Чолакова, София: Издателство на БАН; Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, 1977–.

РНДБЕ – *Речник на новите думи в българския език (от края на XX и първото десетилетие на XXI в.)*, София: Наука и изкуство, 2010.

Литература

Аврамова Цв., 1997, *За някои тенденции при образуването на нови съществителни имена за лица в българския и чешкия език*, „Съпоставително езиковедие“, № 3.

Аврамова Цв., 1998, *Наблюдения върху някои словообразователни тенденции в езика на българските медии след 1989 г.*, [в:] *Медиите и езикът им/ни*, ред. И. Ликоманова и др., София.

Аврамова Цв., 2003а, *Словообразователни тенденции при съществителните имена в българския и чешкия език в края на XX век*, София.

Аврамова Цв., 2003б, *Субстантивните композитуми в българския и чешкия език в края на XX век от гледна точка на езиковата типология*, [в:] *Dynamika a inovace v češtině a bulharštině (90. léta 20. století)*, ред. A. Rangelova, Z. Tichá, Praha.

- Аврамова Цв., Осенова П., 2003, *Отново по въпроса за границата между сложна дума и словосъчетание (през призмата на най-новата българска лексика)*, „Български език“, № 1.
- Балтова Ю., 1971, *За границата между сложна дума и словосъчетание*, „Български език“, № 2–3.
- Балтова Ю., 1985, *Двусъставни субстантивни конструкции в съвременния български книжовен език*, „Известия на Института за български език“, т. 26.
- Балтова Ю., 2010, *О словообразовательной и лексической интерпретации некоторых интернационализмов в славянских языках*, [в:] *Новые явления в славянском словообразовании: система и функционирование*, ред. Е. Петрухина, Москва.
- Балтова Ю., 2012, *За езиковата интерпретация и правописа на някои неологизми в съвременния български книжовен език*, [в:] *Магията на думите. Езиковедски изследвания в чест на проф. д.ф.н. Лилия Крумова-Цветкова*, ред. Д. Благоева и др., София.
- Бонджолова В., 2007, *Графичните оказионализми в медиите и рекламата*, „Трудове на Великотърновския университет «Св. св. Кирил и Методий»“, кн. 2: *Езикознание*, т. 34.
- Валтер Х., 2010, *Miscellanea за новите англицизми в българския и немския език като лексиколожки, лексикографски и транслационен проблем*, [в:] *Слово и словесност. Сборник в чест на доц. д-р Юлия Балтова*, ред. Л. Крумова-Цветкова, София.
- Валтер Х., 2011, *Размисли за новите български „съставни названия“ с англицизми и лексикографията*, [в:] *Проф. д-р Върбан Вътюв. 70 години. Юбилеен сборник*, ред. Ст. Буров и др., Велико Търново.
- Вачкова К., 1999, *За съотношението между социолингвистически и типологически фактори*, [в:] *Проблеми на социолингвистиката*, т. 6: *Езикът и съвременността. Доклади от VI международна конференция по социолингвистика. Шумен, 26–29 септември 1997*, състав. М. Виденов и др., София.
- Вачков В., Вачкова К., 1998, *Словообразуване и анализъм. Типологична обусловеност на някои словообразователни процеси в съвременния български език*, [в:] *Славянска филология*, т. 22, София.
- Вачков В., Вачкова К., 1999–2000, *Европрилагателни: възникване, строеж и правопис*, „Български език“, № 4–5.
- Георгиева Е., 1967, *Сложни съществителни в съвременния български книжовен език (с оглед предимно на по-нови образци)*, „Известия на Института за български език“, т. 13.
- Георгиева Е., 1999–2000, *За някои активизирани словообразователни модели в съвременния български език*, „Български език“, № 4–5.
- Георгиева Цв., 2013, *Иновационни процеси в българската именна префиксация*, София.
- Гладкова Х., 2006, *Интернационализацията в миналото и днес (върху речника на чуждите думи в българския език на Стефан Младенов)*, [в:] *Националният*

- език в условията на чужди влияния и глобализация, ред. Е. Пернишка и др., София.
- Зидарова В., 2006, *Динамика и актуални тенденции в съвременната българска лексикална система*, [в:] *Класика и авангард*, ред. Св. Каролев и др., София. <<http://georgesg.info/belb/personal/zidarova/dinamika.htm>.
- Зидарова В., 2014, *Словообразователни похвати при оказионализмите в съвременната българска преса*, [в:] *Славистиката и българистиката днес: въпроси, идеи, посоки*, ред. Л. Перчеклийски, Благоевград.
- Йорданова Л., 1977, *За лексико-морфемите и ролята им в структурната организация на абривиатурното образувание*, „Български език“, № 5.
- Йорданова Л., 1980, *Новите думи в съвременния български език*, София.
- Йорданова Л., 1993, *Езикът на промяната*, София.
- Ковачева М., 2006, *За повишената активност на образувания от типа ФБР агент и фешън творение от гледна точка на езиковия контакт*, [в:] *Националният език в условията на чужди влияния и глобализация*, ред. Е. Пернишка и др., София.
- Коларова М., 2006, *Някои нови словообразователни модели в българския език, стимулирани от процеса на композиция в английски*, [в:] *Националният език в условията на чужди влияния и глобализация*, ред. Е. Пернишка и др., София.
- Колковска С., 2003, *Тенденции в композитообразуването с афиксоиди в българския език (в съпоставка с чешкия език) през 90-те год. на XX в.*, [в:] *Dynamika a inovace v češtině a bulharštině (90. léta 20. století)*, ред. A. Rangelova, Z. Tichá, Praha.
- Колковска С., 2012, *Лексикални неологизми в българския език, възникнали чрез отсичане*, (в:) *Čeština v pohledu synchronním a diachronním. Stoleté kořeny Ústavu pro jazyk český*, eds. S. Čmejrková, J. Hoffmannová, J. Klímová, Praha.
- Лексикология 2013*: Крумова-Цветкова Л., Благоева Д., Колковска С., Пернишка Е., Божилова М., *Българска лексикология и фразеология*, т. 1: *Българска лексикология*, ред. Е. Пернишка и др., София.
- Ликоманова И., 2005, *Езиковата икономия в южнославянските езици (български, сръбски, хърватски, македонски и словенски)*, [в:] *Littera scripta manet – сборник в чест на 65-годишнината на проф. дфн Василка Радева*, състав. Юл. Стоянова и др., София.
- Ликоманова И., 2010, *Европейското в езика ни днес*, „Език и литература“, № 3–4.
- Мартинцова О., Вачкова К., 1992, *Из чешката и българската неология*, „Съпоставително езикознание“, № 2.
- Мурдаров Вл., 1980а, *За езиковата дискомода*, „Български език“, № 1.
- Мурдаров Вл., 1980б, *Несвойствена форма на някои сложни думи в българския език*, „Български език“, № 5.
- Мурдаров Вл., 1983, *Съвременни словообразователни процеси*, София.
- Мурдаров Вл., 2008, *За правописа на новите сложни думи и съставни наименования*, „Български език и литература“, № 2. [http://litenet.bg/publish22/v1_murdarov/za_pravopisa.htm].

- Нишева Б., 2001, *Неографското представяне на постпозитивните словообразователни компоненти в българския и чешкия език (с оглед на съвременната лексикална динамика)*, [в:] *Съвременни методи и подходи в лексикографската практика. Сборник студии и статии*, ред. Д. Благоева и др., София.
- Пернишка Е., 1999, *Системно и антисистемно в българските лексикални неологизми*, „Slavia“, № 1.
- Петрухина Е., 2010, *Возможности, функции и конкуренти словопроизводства в современном русском языке*, [в:] *Новые явления в славянском словообразовании: система и функционирование*, ред. Е. Петрухина, Москва.
- Попов К., 1963, *Съвременен български език. Синтаксис*, София.
- Радева В., 2004, *Традиция и иновационност в съвременните словообразователни процеси*, [в:] *Българистични студии*, състав. Й. Холевич и др., София.
- Радева В., 1991, *Словообразуването в българския книжовен език*, София.
- Розенталь Д., Теленкова М., 1976, *Словарь-справочник лингвистических терминов*, Москва.
- Стоичкова Л., 2003, *Функционална система на деятелните съществителни имена за лица в българския език*, Велико Търново.
- Стоянова Л., 1994, *Проблеми на езиковата динамика в съвременния словашки, чешки и български книжовни езици*, [в:] *Втори колоквиум по езикознание. Доклади и съобщения*, ред. Ст. Георгиев, Велико Търново.

Summary

On foreign models in the derivation of neologisms for persons of female gender in Bulgarian

This article discusses the derivational morphology of Bulgarian nominal neologisms for persons of female gender, which are constructed either by combining forms or as compounds, in adjectival phrases. The combining forms have an abstract or concrete meaning and are termed prefixoids and radixoids respectively, whereas the compounds consist of ‘a noun + the head noun’ or ‘an acronym + the head noun’ structures and are termed syntactic compounds. Although these nouns are formed according to patterns that existed in Bulgarian even before 1989, their number is now considerably on the increase due to the influence from English.

Keywords: nominal derivation, derivation of nouns for persons of female gender, combining forms, syntactically based compounds.